

Супрун Микола Олексійович,
доктор педагогічних наук, професор
кафедри психокорекційної
педагогіки Національного
педагогічного університету імені
М. П. Драгоманова
Пахомов Ілля Володимирович,
начальник циклу психолого-
педагогічних дисциплін
Білоцерківського центру підвищення
кваліфікації персоналу Державної
кримінально-виконавчої служби
України

НАВЧАННЯ ПРАВОСЛАВНИХ СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛІВ (КАПЕЛАНІВ), ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ДУШПАСТИРСЬКУ ОПІКУ ЗАСУДЖЕНИХ ТА ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У наші дні, як ніколи раніше, перед Православною Церквою стоїть надзвичайно важке завдання місіонерського служіння серед усіх прошарків сучасного суспільства, особливо серед тих, хто з різних причин опинився в місцях позбавлення волі – у тюрмах і колоніях. Протягом століть Церква мала унікальний вплив на реалізацію пенітенціарної функції держави. У нинішніх умовах реформування пенітенціарної системи України Церква відіграє провідну роль у становленні пенітенціарної ідеї, яка засвідчує відмову від виконання покарань через кару, адже поняття «пенітенціарний» походить від латинського слова «poenitentia», що означає – каяття – внутрішнє самоочищення, тобто виправлення через покаяння.

Однією зі складових процесу якісних змін у пенітенціарній сфері є забезпечення максимально можливого доступу різних інститутів суспільства до установ виконання покарань, провідне місце серед яких посідає Церква.

Служіння Церкви у тюрмах носить переважно духовний характер, а не соціально-побутовий, його ціль – спасіння і визволення в'язня через покаяння. Образ розсудливого розбійника виявляє приклад цього покаяння. Його хресні узи й скорботи послужили до переосмислення минулого злочинницького життя і ввели першим у райські обителі. Ідея виправлення, як одне з завдань щодо засуджених, розвилася з християнської заповіді відвідувати в'язнів і піклуватися про спасіння душ грішників. Під виправленням розуміється внутрішнє переродження, перетворення злої волі в добру, гріховної в добродішну. Засобом внутрішнього переродження є Святе Письмо і морально-релігійні настанови.

Душпастирську опіку ув'язнених Християнська Церква стала здійснювати ще у I ст. н.е., коли влада Римської імперії почала гоніння на християн. Коли християнство стало державною релігією імперії, I Вселенський (Нікейський) собор у 325 році заснував інститут *Procuratores Pauperum* (піклування про бідних, бідолашних), члени якого повинні були відвідувати в'язниці, клопотати про визволення невинних, а в деяких випадках навіть винних, постачати в'язням їжу, одяг і використовувати всілякі заходи судового захисту, але головне – уживати заходів до їх морально-релігійного виправлення. Тюремне ув'язнення Церква завжди розуміла не як помсту, але як засіб внутрішнього очищення засудженого.

З моменту Хрещення Русі православне духовенство продовжувало опікуватися долею в'язнів, надаючи їм як матеріальну допомогу, так і духовну підтримку. Майже до XIX століття релігійне виховання засуджених, хоч і мало статус благочестивої традиції, але трималося за рахунок особистої ініціативи деяких пастирів та мирян. З початку XIX сторіччя ця ініціатива отримує державний статус. У 1819 році запроваджені «Правила для Піклувальної Спілки про в'язниці», які ставили головною мету – моральне виправлення злочинців на засадах християнського благочестя. Тюремна спілка широко розповсюдилася по містам Російської імперії під назвою «тюремних комітетів».

Незважаючи на те, що в'язниці існують із незапам'ятних часів, держава почала здійснювати перевиховання засуджених лише з початку XVIII століття. Більше двохсот років у нашій державі Церква брала активну участь у процесі перевиховання і збудження покаяння в душах засуджених. На жаль, на самому початку XX століття цю традицію надовго було втрачено. Поновлення діяльності Православної Церкви у місцях позбавлення волі відбулося лише на початку 1990-х років. Але ми не повинні відмовлятися від тієї дорогоцінної спадщини, що залишили нам наші попередники, адже багато чого з того, що було в минулому, актуально і сьогодні.

У 1996–1999 році душпастирську опіку персоналу ДКВС України та засуджених координував відповідальний за зв'язки Церкви з Міністерством оборони України, Міністерством внутрішніх справ України та іншими збройними формуваннями України єпископ Львівський і Дрогобицький (з 1998 року – архієпископ Львівський і Галицький) Августин (Маркевич).

У 1999 році він був призначений головою Синодального відділу по взаємодії зі Збройними Силами й іншими військовими формуваннями України. Відділ здійснював душпастирську опіку працівників ДКВС України та засуджених до 9 липня 2009 року, коли рішенням Священного Синоду був створений його новий структурний підрозділ – Синодальний відділ у справах пастирської опіки пенітенціарної системи, головою якого був призначений заступник голови Синодального відділу по взаємодії зі Збройними Силами й іншими військовими формуваннями України протоієрей Віктор Яценко.

Останнім часом діяльність Церкви у виправних установах здобуває усе більш системний і стійкий характер. Наявність великої кількості засуджених, що потребують духовної підтримки священнослужителями, зростання ролі релігії в повсякденному житті виправних установ вимагає продовження і зміцнення співробітництва між Церквою і адміністрацією установ. У той же час, чим більше накопичується досвід спільної діяльності, тим ясніше висвітлюються недоліки, що істотно знижують ефективність православної місії в місцях позбавлення волі. Відродження споконвічних традицій

душпастирської опіки в місцях позбавлення волі позитивно впливає на морально-психологічну обстановку в них, сприяє установленню взаємовідносин партнерства між персоналом і засудженими у справі їх виправлення та морального виховання¹.

В наш час реформування вітчизняної пенітенціарної системи плідна співпраця Церкви та Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС) надає додаткові можливості вибудовувати систему справжніх духовних цінностей у житті засуджених, що сприятиме їх виправленню, ресоціалізації та соціальній адаптації після звільнення. Також, взаємодія Служби з Церквою створює умови для духовно-просвітницької роботи з пенітенціарним персоналом. Спільні зусилля Церкви та ДКВС України сприяють втіленню в життя християнських цінностей, примноженню добра та злагоди в нашій Державі².

Зараз у сфері управління ДКВС України перебуває 148 установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, в яких тримається понад 60 тис. засуджених та ув'язнених. Також у сфері управління ДКВС України знаходяться 589 підрозділів служби пробації, на обліку яких перебуває понад 80 тис. засуджених до кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі³. В наш час у кожній установі виконання покарань та слідчому ізоляторі засуджені мають змогу відвідувати богослужіння та інші заходи, які проводять православні в'язничні капелани. Це передбачено відповідними нормативно-правовими документами: Кримінально-виконавчим кодексом України (ст.128 та 128-1), наказами та вказівками Міністерства юстиції України, Угодами.

Перша Угода між Церквою та ДКВС України була укладена 29 листопада 1999 року. 17 липня 2003 року між ними був підписаний

¹ Архієпископ Львівський і Галицький Августин. Про соціальну роботу з засудженими [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archiv.orthodox.org.ua/page-1360.html>

² Пахомов І.В., Супрун М.О. Православні цінності як чинник ресоціалізації засуджених / Труды Київської Духовної Академії. - №25, 2016. - С.285-297.

³ Загальна характеристика ДКВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075;jsessionid=CE77C59183834E040C69B118EC4873C7>

Протокол намірів про співпрацю. Наступна Угода була укладена 26 серпня 2011 року. Угоди стали важливим кроком у справі забезпечення конституційного права громадян, які тимчасово ізольовані від суспільства, на свободу світогляду і віросповідання, вона визначила формат взаємовідносин, що ґрунтуються на нормах Конституції та Законів України.

Але для ефективного здійснення капеланських функцій священник повинен бути добре підготовлений. Про необхідність спеціального навчання в'язничних капеланів неодноразово говорилося на міжнародних та вітчизняних конференціях, семінарах та круглих столах тюремного духовенства.

На одній з таких зустрічей, яка відбулася 9–10 вересня 2008 року в Любліні (Польща), брав участь заступник голови Синодального відділу по взаємодії зі Збройними силами та іншими військовими формуваннями протоієрей Віктор Яценко, який зустрівся з православними священниками Польщі, які опікуються засудженими.

Аналогічний форум «Співпраця Церкви і Державного департаменту України з питань виконання покарань у підготовці засуджених до звільнення та подальшої ресоціалізації» було проведено 11 листопада 2008 року у Києві. У ньому брали участь голова Синодального відділу по взаємодії зі Збройними силами та іншими військовими формуваннями України архієпископ Львівський і Галицький Августин та його заступник протоієрей Віктор Яценко, керівництво ДКВС України, тюремні священники.

Наступний семінар тюремних священників був проведений 13–16 липня 2009 року на базі Національного університету «Острозька академія». Метою його було підвищення кваліфікації в'язничних капеланів. Лекції з кримінально-виконавчого права, пенітенціарної психології та педагогіки проводили викладачі Білоцерківського училища професійної підготовки персоналу ДКВС України.

Новий семінар «Сучасна практика пастирської роботи в УВП. Духовна опіка засуджених і персоналу установ виконання покарань» був організований 18 листопада 2010 року у Києві.

12–14 травня 2011 року у Києві відбулася Перша міжнародна конференція православного тюремного духовенства. Це було перше зібрання православного духовенства, яке опікується місцями позбавлення волі у міжнародному форматі. В роботі цього міжнародного форуму взяли участь тюремне духовенство з Росії, Білорусі, Польщі, Болгарії, Румунії, Молдови, Бельгії, Греції, Вірменії та Великобританії. В рамках конференції відбувся круглий стіл на тему: «Міжнародний досвід та сучасні методики виправлення засуджених» у Комітеті Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності.

Наступна міжнародна конференція православного тюремного духовенства «Сучасна практика пастирської роботи в місцях позбавлення волі. Співпраця з громадськими та благодійними організаціями» була проведена 26-27 квітня 2012 року у Києві. Крім українського духовенства, у роботі конференції брали участь представники Росії і Білорусі.

29 травня 2012 року у стінах Верховної Ради України відбувся Круглий стіл на тему «Участь релігійних організацій у формуванні законодавчих ініціатив у сфері пенітенціарної політики». В обговоренні взяли участь народні депутати, представники Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної пенітенціарної служби України, Верховного суду України, Асоціації українських правників, Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, неурядових організацій, священнослужителі, які несуть душпастирське служіння в тюрмах.

8 червня 2012 року у тому ж залі було проведено круглий стіл на тему: «Форми і методи взаємодії духовенства з правоохоронними органами і пенітенціарними закладами». Захід було проведено за участі народних депутатів, представників різних правоохоронних відомств, а також керівника Бюро Президії Баварської поліції готовності (Німеччина).

У 2013 році набула надзвичайної актуальності проблема тюремного капеланства. Тому 15–16 травня 2013 року в Центральному будинку офіцерів у Києві відбулася Друга Міжнародна науково-практична конференція «Соціальні аспекти капеланства: світ і Україна». Одна з секцій конференції мала назву: «Тюремне капеланське служіння, його досвід і соціальна роль в Україні». У цьому засіданні брали участь члени правління Української міжконфесійної християнської місії «Духовна та благодійна опіка в місцях позбавлення волі», а також член комітету управління Європейської секції Міжнародної асоціації тюремного капеланства (ІРСА) Мартін Фабер (Німеччина).

Третя Міжнародна конференція православного тюремного духовенства «Актуальні питання організації та правового врегулювання пенітенціарного душпастирського служіння» відбулася 14–15 листопада 2013 року на базі Навчально-методичного центру музею професійних традицій підготовки персоналу для ДКВС України при Курязькій виховній колонії імені А. С. Макаренка в Харківській області. В конференції брали участь представники духовенства зарубіжних країн (Росії, Білорусії, Молдови) та вітчизняні душпастирі, які опікуються пенітенціарними установами, кримінально-виконавчих служб іноземних держав та навчальних закладів ДКВС України, персонал апарату та територіальних органів ДКВС України.

Наступна Всеукраїнська науково-практична конференція «Християнська проповідь у місцях несвободи. Історія і сучасність України» відбулася 2 грудня 2014 року у Релігійному інституті Св. Фоми Аквінського (Київ). У ній взяли участь: представники ДКВС України, священнослужителі та науковці.

13 квітня 2016 року в Інституті кримінально-виконавчої служби Національної академії внутрішніх справ проходила міжнародна науково-практична конференція «Сучасність і перспективи пенітенціарної душпастирської опіки». В роботі конференції взяли участь священнослужителі, науковці та практики, представники міжнародних

організацій капеланського служіння із Австрії, Польщі, Латвії, Англії та України, яким є близькою душпастирська опіка засуджених.

14 травня 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон №419-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання діяльності священнослужителів (капеланів) в органах та установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України», де визначено порядок організації душпастирської опіки засуджених та сприяння проведенню таких заходів з персоналом ДКВС України.

Крім того, цей Закон регламентує необхідність спеціальної підготовки в'язничних капеланів. На ДКВС України покладено завдання щодо погодження порядку цієї підготовки та надання повноважень на здійснення заходів душпастирської опіки засуджених. Спеціалізована професійна підготовка в'язничних капеланів передбачає ознайомлення з особливостями функціонування органів і установ виконання покарань.

На нашу думку, освіта дорослих повинна бути ключовою в навчанні в'язничних капеланів. Вона спирається на певні особливості: доросла людина – це незалежна, самостійна особистість; дорослі мають великий досвід, який можна використати як джерело знань; готовність дорослих до навчання має зв'язок зі змінами їх соціального життя. Технології освіти дорослих використовуються у зарубіжних практиках навчання в'язничних капеланів, а також широко використовуються в Білоцерківському училищі професійної підготовки персоналу ДКВС України, яке займається навчанням в'язничних капеланів в Україні.

Як правило, в'язничні капелани Європейських країн мають не лише богословську освіту та духовний сан, але й проходять спеціальну підготовку у відповідних навчальних закладах.

У Великобританії спеціальна підготовка в'язничних капеланів відбувається у спеціальному коледжі Святого Михайла у місті Кардіфф (Уельс), який є частиною богословського університету. Він спеціалізується на підготовці священників та дияконів Англіканської Церкви, а також мирян,

які займаються соціальною роботою із засудженими. Після проходження навчання коледж надає магістерський диплом за спеціальністю «капеланство»⁴.

В Естонії в'язничні капелани зобов'язані два рази на рік проходити підвищення кваліфікації за спеціальними програмами⁵.

У Чехії в'язничні капелани та волонтери повинні обов'язково освоїти вступний навчальний курс та періодично проходити спеціалізовані курси-семінари. Після закінчення цих курсів капелани та волонтери захищають курсову роботу. За даними Чеської Служби тюремного духовного піклування, лише 40% волонтерів успішно проходять навчальні курси і отримують право працювати із засудженим⁶.

В Україні формування концепції навчання в'язничних капеланів розпочалося у 2007 році на базі Білоцерківського центру підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України (далі – Центру). Фактично Центр став першопрохідцем в питаннях спеціалізованого навчання в'язничних капеланів.

Центр тісно співпрацює з Церквою, тому широко використовує у навчальному процесі власні навчально-методичні посібники^{7,8}. Вони сприяють якісній організації навчального процесу в Центрі та розвитку інформальної освіти православних в'язничних капеланів.

⁴ The Cardiff Centre for Chaplaincy Studies at St Michael's College [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stmichaels.ac.uk/chaplaincy-studies.php>.

⁵ Цуркан Р., свящ. Доклад про проблеми тюремного служіння в Естонії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.orthodox.ee/index.php?d=novosti/novost&year=2006&today=1&month=11>.

⁶ Інформація про стан Релігійної тюремної служби Чеської республіки. – Режим доступу: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/duchovni-sluzba-1287/vezenska-duchovni-sluzba-1195/duchovni-sluzba-ve-vs-v-r-2009-5985>.

⁷ Пахомов І. В., протоієрей Віктор Яценко. Взаємодія персоналу пенітенціарних установ з Українською Православною Церквою у реалізації душпастирської (духовно-просвітницької) роботи: навчальний посібник / Білоцерківське училище ППП ДКВС України; за заг. ред. д. пед. н., проф. М. О. Супруна, 2016. – 129 с.

⁸ Пахомов І.В. Особливості духовного виховання засуджених та персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: навчальний посібник / Білоцерківське училище ППП ДКВС України; за заг. ред. д. пед. н., проф. М. О. Супруна, 2016. – 123 с.

З листопада 2015 року підготовка в'язничних капеланів почала здійснюватися на системній основі. 11–13 листопада 2015 року в училищі курсову підготовку пройшло 25 священнослужителів Української Православної Церкви, про що отримали відповідні сертифікати. Слухачів відвідали голова Синодального відділу у справах пастирської опіки пенітенціарної системи протоієрей Віктор Яценко та митрополит Білоцерківський та Богуславський Августин. В'язничні капелани високо оцінюють проведене з ними персоналом Центру навчання і висловлюють зацікавленість у подальшій співпраці з навчальним закладом.

Навчання в'язничних капеланів здійснюється згідно зі спеціальною навчальною програмою, що розрахована на 4 дні (32 навчальних години), мета якої полягає у визначенні вимог щодо підвищення і розвитку їх освітнього та професійного рівня. Навчальна програма реалізується Центром і забезпечується комплексом дисциплін, структурованих за модульною технологією навчання на основі компетентнісного підходу⁹.

Модульна технологія навчання – це одна із сучасних педагогічних технологій, що передбачає модульну (блочну) побудову навчального матеріалу та його засвоєння шляхом послідовного і ґрунтовного опрацювання навчальних модулів, мотивацію навчання на основі визначення цілей, значну самостійну навчально-пізнавальну діяльність слухача та різноманітні форми діагностики рівня його знань і вмінь.

Компетентнісний підхід полягає в зміщенні акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку в слухачів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки і досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики.

Кваліфікаційна характеристика в'язничного капелана розроблена відповідно до законодавчих положень про душпастирську опіку засуджених

⁹ Пахомов І.В. Навчання священнослужителів (капеланів), які здійснюють душпастирську опіку засуджених та персоналу ДКВС України / Територія успіху. - №2(3), 2016. – С.14-15.

(ст.128 Кримінально-виконавчого кодексу України), душпастирську опіку ув'язнених (ст.9 Закону України "Про попереднє ув'язнення") та душпастирську опіку персоналу органів та установ ДКВС України (ст.23 Закону України "Про Державну кримінально-виконавчу службу України") та в порядку, що визначений Міністерством юстиції України і використовується для розробки навчальної програми підвищення кваліфікації священнослужителів (капеланів), які здійснюють душпастирську опіку персоналу ДКВС, засуджених та осіб, які тримаються під вартою.

Священнослужителі після успішного завершення навчання за цією програмою зможуть виконувати обов'язки священнослужителів (капеланів) щодо здійснення душпастирської опіки засуджених та осіб, які тримаються під вартою.

Навчання православних в'язничних капеланів здійснюється за трьома навчальними модулями:

- модуль правової компетентності (7 тем, 10 навчальних годин);
- модуль спеціальної компетентності (4 теми, 6 навчальних годин);
- модуль психолого-педагогічної компетентності (3 теми, 6 навчальних годин);
- модуль фахової компетентності (4 теми, 8 навчальних годин).

В рамках модуля правової компетентності в'язничні капелани вивчали нормативно-правові документи, які регламентують діяльність ДКВС України, особливо ті, які визначають взаємодію з релігійними організаціями. Крім того, їм надаються основи пенітенціарної психології та педагогіки, аналізується досвід в'язничного капеланства в країнах Європи, особливості душпастирської опіки засуджених та персоналу ДКВС України.

Таким чином, навчання православних в'язничних капеланів здійснюється в Білоцерківському центрі підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України згідно затвердженої в Міністерстві юстиції України навчальної програми, розрахованої на 32 навчальні години. Навчання здійснювалося за трьома навчальними модулями: модуль правової

компетентності (10 годин), модуль спеціальної компетентності (6 годин), модуль психолого-педагогічної компетентності (6 годин), модуль фахової компетентності (8 годин). Зважаючи на те, що училище співпрацює з Німецькою асоціацією народних університетів DVV International, навчання капеланів може бути значно удосконалено на основі напрацьованого досвіду.